

‘Een levende kerk is een zingende kerk’, is zijn motto. Vanwege het recente uitzonderlijke jubileum van zijn 60-jarig predikantsambt zoek ik de veelzijdige man op, die voor de lezers van dit blad nauwelijks introductie behoeft. Tien jaar geleden volgde ik privé-lessen Latijn bij de geïnterviewde. Vanzelfsprekend voeren wij het gesprek in het Fries, onze moedertaal, de taal die zo’n centrale rol speelt in het theologische en muzikale werk van dr. Bernard Smilde. Voor deze publicatie is het gesprek vertaald.

Veelzijdig, gedreven, gedegen en met goede smaak

In gesprek met Bernard Smilde

Oane Reitsma

IN HET SENIORENAPPARTEMENT IN Leeuwarden, waar het echtpaar Smilde sinds enkele jaren woont, word ik, als altijd, hartelijk ontvangen. Tijdens ons gesprek komen Smilde’s dissertatie uit 1986, zijn aandeel in de Friese Bijbelvertaling, de vertaling van de Dienstboeken van de PKN en zijn predikantswerk in vijf gemeenten niet aan de orde, hoe belangrijk ook. Er zijn namelijk zóveel andere dingen die de revue wel passeren, dat het ondoenlijk is zelfs daarvan een taalbeeld te schetsen.

Organist

Als de zevenen-tachtigjarige Smilde begint te vertellen over zijn leven heeft de muziek, die van huis uit werd gestimuleerd, steeds de overhand. Grootvader van moederskant was onderwijzer (met de akte godsdienst), dirigent en componist, hoewel er van zijn composities weinig is overgebleven. Reinhard Teule was Smilde’s eerste muziekdocent. Hij liet hem op tienjarige leeftijd voor het eerst een kerkdienst begeleiden en gaf hem op zijn elfde zijn eerste harmonisatielessen. ‘Dat was zelfs enkele jaren voordat Hindemith met zijn methode kwam om, tegen de heersende opvattingen in, contrapunt en harmonieleer met elkaar te integreren. Wanneer men ze zou splitsen, is dat even onlogisch als wanneer je eerst een jaar met je linkervoet leert schaatsen en vervolgens een jaar met je rechter’. Via Teule leerde

Smilde *L’Organiste* van Franck kennen, evenals de muziek van Karg-Elert. ‘Misschien is het belangrijkste wat ik van hem leerde over de omgang met muziek: de nadruk op goede smaak.’

In Drachten begeleidde Smilde voor het eerst de Matthäus-Passion. Tussen 1958 en 1991 speelde hij bij tachtig concerten de basso continuo-partij, waarvan verreweg de meeste op zijn klavecimbel. Toch is de muzikale uit-

‘Sinds 2000 heb ik veel gecomponeerd, in totaal meer dan elfhonderd pagina’s partituren’

voeringspraktijk altijd een ‘nevenbedrijf’ voor hem geweest, naast lesgeven en later steeds meer componeren en artikelen schrijven.

Meestervervalser?

Op de MULO in Den Haag en later de gymasia van Den Haag en Leeuwarden ontwikkelde Smilde zich als begeleider van een vioolspelende leraar, maar arrangeerde hij ook muziek voor een lerares Engels die koordirigente was. Een schoolkoor ontstond uit een

klas met leerlingen die twee onmisbare factoren bezaten voor verdere ontwikkeling: interesse en begaafdheid. Smilde waardeert deze schooltijd in terugblik als een bloeiende tijd. ‘In die tijd bezocht ik de concerten van George Stam, organist van de Grote Kerk in Leeuwarden. Stam wisselde orgelsoloconcerten af met concerten waarin orgel werd gecombineerd met vocale of instrumentale solisten. Hierdoor groeide mijn voorkeur voor het samenvoegen van het vocale en instrumentale.’ Rond zijn achttiende jaar begon Smilde serieus te componeren.

Tijdens de oorlogsjaren ontstonden er vijftien cantates en één oratorium, allemaal in barokstijl, met ontleeningen aan Bach. Tijdens een publieke discussie vergeleken de tegenstanders van zijn werken hem met meestervervalser Han van Meegeren, die Vermeers doeken meesterlijk imiteerde. De Leeuwarder organist Beintema was echter van mening dat het imiteren van Bach en Händel in ieder geval van goede smaak getuigde. Smildes huidige opvatting over componeren in barokstijl: ‘Het kan wel, maar we moeten het niet doen.’

Ter illustratie pakt Smilde een handgeschreven partituur uit de kast en zingt aan de piano één van de aria’s uit zijn kerstoratorium *Blijd Boadskip* voor.

Modern klankidroom

Na het componeren van sololiederen in laatromantische stijl was het wederom George Stam die Smilde bewust maakte van muziekfilosofische standpunten. ‘Door de anti-romantische elementen van het *Requiem* van Fauré te bestuderen, ontdekte ik elementen als versobering van de melodie, het vermijden van

leidtonen en nieuwe harmonische mogelijkheden op basis van de kerktoonsoorten. Het tweede werk dat Stam mij onder de aandacht bracht, was de *Psalmus Hungaricus* van Kodály. De behandeling van het orkest, de afwijkende melodieën en het 'exotische' –dat wat anders is dan het gewone– brachten mij tot de logische consequentie om een stap verder te zetten dan het impressionisme: het moderne klankidioom.' In plaats van de in Europa gangbare leerschool voor orkestinstrumentatie volgens de methode van Berlioz en Richard Strauss, bestudeerde Smilde de methode die in Amerika school maakte: *Principals of Orchestration* van Rimsky-Korsakov.

Examens

Halverwege de jaren vijftig begon Smilde te schrijven voor *Organist & Eredienst*, de voorloper van *Muziek & Liturgie*. Hij voelde de behoefte om ook in het veld van de muziek diploma's en bevoegdheden te behalen en ging zich voorbereiden op het staatsexamen kerkmuziek. Dit gebeurde allemaal naast zijn werk, want na de Tweede Wereldoorlog kreeg Smilde de mogelijkheid om zijn studie theologie aan de Vrije Universiteit af te ronden en inmiddels was hij predikant geworden in Grootegast. Razendsnel had hij de benodigde vakken voorbereid en hij slaagde met hoge cijfers. In Groningen bleef hij twee jaar lang studeren voor aanvullende bijzondere eisen. 'Een instituut zonder enig systeem, maar een buitengewoon prettige tijd'. Nog tijdens zijn studietijd aldaar werd hem gevraagd de vakken liturgiek en hymnologie te doceren. Vervolgens doceerde hij achttien jaar lang muziekgeschiedenis, liturgiek en hymnologie aan de Muziekpedagogische Academie (MPA) in Leeuwarden. In een later stadium kwam daar gregoriaans bij. Toen een drietal getalenteerde studenten opteerde voor de veel zwaardere variant, de B-akte, was Smilde één van de docenten die hen naar een eindexamen met hoge cijfers begeleidde.

Liedboek

Al vanaf 1954 bestond er een *Ferbân fan Fryske Foargongers*, een groep Friestalige predikanten die samen preken bespraken. Ook de *Kommisje foar it Frysk yn de Earetsjinst* ontstond als een deputaatschap vanuit de provinciale synode.

Smilde raakte betrokken bij de vertaling van de Hervormde Gezangenbundel uit 1938. In 1955 kwam de eerste Friestalige variant uit, met berijmingen van Fedde Schurer. Schurer, die bekend werd als Tweede Kamerlid, politicus en journalist, was een niet onbelangrijk Friestalige literator, hoewel er vanuit muzikaal en theologisch gezichtspunt wel wat viel af te dingen op zijn vertalingen. Niettemin had Smilde een zeer goede verstandhouding met Schurer. Van 1956 tot 1967 was Smilde één van de vijf landelijke deputaten van de Gereformeerde Kerken die tot een liedboek moesten komen.

Smilde achter zijn huisorgel, maart 1992

In 1962 kwam het verzoek aan de Gereformeerde Kerken om deel te nemen aan het voorgenomen *Liedboek voor de Kerken*. Smilde werd voorzitter van de gereformeerde commissie waarin ook ds. Okke Jager, K. de Jong Ozn, cultuurfilosoof C. Rijnsdorp en M. Voorburg zitting hadden. De meerwaarde van Smildes lidmaatschap was dat hij zowel op het terrein van de muziek als dat van de theologie thuis was en daardoor een rol kon spelen in de aandacht voor tekstaccenten en melodieën. Van 1966 tot 1971 ging deze groep op in de Interkerkelijke Commissie. Smilde vertelt hier uitgebreid over. Wat vooral naar voren komt uit deze tijd is de waardering voor de verfrissende invloed van Frits Mehrkens en het gegeven dat Smilde 'veel geleerd' heeft van onder meer de dichter Jan Wit. Ook de contacten met Willem Mudde –die vanuit de Lutherse kerk betrokken was– waardeert Smilde erg positief. Uiteindelijk kwamen van Smildes ei-

gen hand vijf melodieën en twee teksten in het *Liedboek*. 'In de redactie werd des tijds geprapt 'zeven is voldoende: vijf en twee'...' En passant vertelt Smilde dat de meeste van zijn melodieën zijn ontstaan op de terugweg in de trein, na de commissievergaderingen. De mooiste melodie kwam tot stand in de trein 'midden tussen een groep feestende Canadezen'. Wel constateert hij dat de kwaliteit van zijn muzikale en tekstuele bijdragen aan het Liedboek met het hele wordingsproces ervan is gegroeid.

Fryske taal

Parallel aan de ontwikkeling van de Nederlandstalige liedbundels is Smilde sinds 1968 betrokken geweest bij het voornemen om tot een Friestalige kerkelijke zangbundel te komen. Na verloop van tijd vormde hij met de getalenteerde Friese dichters Douwe Tamminga en Gerben Brouwer een driemanschap. Ze hadden het voornemen het gehele *Liedboek voor de Kerken* in het Fries te vertalen. 'Daarbij wilden we zoveel mogelijk gebruik

maken van kwalitatief goede vertalingen van Fedde Schurer. Het team was kleiner dan aanvankelijk gepland. Bovendien waren we drie totaal verschillende personen.' Niettemin hebben ze elkaar positief weten te beïnvloeden, wat tot een alom hoog gewaardeerd resultaat heeft geleid: in de adventsperiode van 1977 werd de bundel gepresenteerd in de Grote Kerk van Bolsward.

'De werkwijze was omgekeerd aan de Nederlandstalige versie: eerst vertaalden we de gezangen, daarna pas de psalmen.' Met name de kwaliteit van de psalmen vindt hij verbeterd ten opzichte van de Nederlandstalige versie. Smilde wijst met name op de indeling van de psalmen in strofen ten opzichte van de Hebreeuwse tekst. Op verschillende plekken wijkt het aantal strofen van een psalm dan ook af van het Nederlandstalige *Liedboek*. Datzelfde geldt voor de gezangen. Hoewel Smilde meent dat 'men geen algemene dingen over een liedboek kan zeggen, omdat het daarvoor te veel-

omvattende verzamelbundels zijn, is hij toch van mening dat veel pathetisch aan- doende negentiende-eeuwse liederen ‘frisser’ zijn vertaald dan in het *Liedboek voor de Kerken*. Als voorbeeld noemt hij de beginregel van Gezang 462, *Ontwaak, gij die slaapt en sta op uit de dōon*, die Gerben Brouwer vertaalde met *Oerein út 'e sliep en oerein ta de moarn*.

Tuskentiden

In 2006 verscheen de Friestalige variant van *Tussentijds*. Kreeg de Friese vertaling van het rode Liedboek een blauwe kافت, hier werd de logische omgekeerde keuze gemaakt: het kافتje is net zo rood als zijn Nederlandstalige broertje blauw is – handig voor praktisch gebruik om ze niet door elkaar te halen. Smilde wijst op een bijzonderheid van deze bundel. ‘Doordat er geld was overgebleven bij de Friese vertaling van het *Liedboek* en bovendien de vertalers geen honorarium vroegen, was er nu ruimte voor tweëndertig liederen meer. Deze bijlage bevat vertalingen van liederen uit de wereldliteratuur, die vertaald zijn door de Friestalige Amerikaanse hoogleraar B.J. Fridsma (1905-2005), met wie ik uitgebreid heb gecorrespondeerd. Die doos vol brieven ligt inmiddels in het Fries Historisch en Letterkundig centrum *Tresoar*. Zijn vertalingen zijn het Nederlands gepasseerd: ze zijn direct uit hun oorspronkelijke

taal vertaald. Dit resulteerde erin dat bijvoorbeeld prachtige melodieën van Vaughan Williams kunnen worden gezongen, die niet in de Nederlandstalige bundel staan. Daarnaast is er een ruim aantal oorspronkelijk Friestalige liederen, dus van Friese tekstschrijvers.’ Een goed voorbeeld van deze laatste categorie is *Tuskentiden* 226 (zie onder): een strofische zetting naar de tekst van Jesaja 35. Dit lied is een goed alternatief voor het populaire maar voor de gemiddelde gemeente moeilijk zingbare lied *De steppe zal bloeien* in de toonzetting van Antoine Oomen. Het is zelfs niet ondenkbaar dat een dergelijk lied in het Nederlands vertaald wordt voor het ‘*Liedboek 2012*’.

Een andere favoriet van Smilde is *Tuskentiden* 249, een lied dat hij samen met zijn zwager Atze Bosch, een vakbekwaam vertaler met wie hij veel samenwerkt, vertaalde. De slotinterval van een Tsjechische kwart was een vondst die hem ineens inviel. ‘Misschien ben ik daar weer terug bij de invloed van Kodály’.

‘De beste melodieën ontstaan snel, als een ingeving. Bij de samenstelling van het Dienstboek I kreeg ik de tekst *Wij geloven één voor één* van Joke Ribbers opgestuurd. Binnen zeven minuten had ik de melodie erbij geschreven. De terts aan het begin is een expressie van

het gemeenschapsgevoel.’ Dit lied is in *Tussentijds* opgenomen als nummer 96.

Wordt vervolgd...

Is Smildes levensverhaal een afgerond verhaal? Geenszins, of beter: integendeel. Zijn hoge leeftijd belet hem niet nog zeer actief te zijn. ‘Ik preek nog zo’n twintig keer per jaar, altijd in het Fries. Gelukkig is mijn stem nog goed, waardoor ik nuances kan aanbrengen en goed met de kerkgangers kan communiceren.’ Deze stem gebruikt Smilde ook nog steeds als tenor in het Leeuwarder Toonkunstkoor *Concordia*. Hij maakt er deel uit van de muziekcommissie. ‘Daarnaast heb ik het voordeel dat ik door tien jaar bijbelvertaalwerk veel exegese paraat heb. Met name het inzicht in de theologische en narratieve lijn van een bijbelboek is van groot belang.’ Dat hij zich geenszins op eerder werk verlaat, blijkt uit het feit dat Smilde nog steeds iedere keer een nieuwe preek schrijft. ‘Vanmorgen ontdekte ik nog dat veel bijbelvertalingen te gemakkelijk hun perikopen indelen, zoals in Marcus 6, 1-6. De laatste zin hoort er wel degelijk bij, omdat Jezus’ werk doorgaat ondanks de reactie van het ondankbare volk in Nazareth.’ Het is vooral de ervaring waardoor Smilde nog steeds leert – ‘en door een kritische echtgenote!’ die regelmatig zijn manuscripten doorleest.

Ander commissiewerk dat Smilde nog steeds verzet, is zijn lidmaatschap van de musicologische werkgroep van de *Fryske Akademy*. Ook maakt hij deel uit van de liturgische commissie van de PKN in Leeuwarden. Zij namen onlangs het initiatief tot een publicatie waarin de afschuw van de moderne Friese hertaling van Bachs *Matthäus-Passion* door Eppie Dam, geïnspireerd door de versie van Jan Rot, tot uitdrukking komt. Het zit Smilde nog zichtbaar hoog. ‘Het doet me pijn te constateren dat goede musici zo met Bach omgaan. We kunnen het Eppie Dam nog niet eens kwalijk nemen: hij is onder de indruk geraakt van een taalkunstenaar als Rot, die echter met taal zo kan manipuleren dat hij de gemeenste dingen op een mooie manier kan zeggen’. Vanzelfsprekend is Smilde in zijn oordeel niet over één nacht ijs gegaan: hij heeft alle koralen van de *Passion* geanalyseerd op de verhouding tekst en harmonisatie. Daarnaast heeft hij bewe-

226. Jûchje sil de sânwoestyn

1. Jûch - je sil de sân - woes - tyn,
ju - bel - je fan klea - re wil - le.
Wet - ter rint de step - pe yn,
't sil fan ti - tel - roa - zen til - le.
Se - ders, i - ken en si - pres - sen
sjon - ge he - ge freug - de - fer - sen.

2. Set de wank'le foet te skoar,
jou wer krêft oan wurge earmen.
Hâld de moedeazeen foar:
God hat Him oer jim ûntferme.
Freeze net, fan alle lijen
sil de Heare jim befrije.

3. Blinen sille kleuren sjen,
dôven hearre fûgels sjongen,
lammen dûnsje, as blide bern,
jubel brekt út stomme tongen
om't rivier en wetterwelle
fan Gods hearlikheid fertelle.

249. O God fan alle folken

1. O God fan al - le fol - ken,
fan al - le taal en lân,
brek mach - tich troch de wol - ken
en kom mei ster - ke hân.
Dêr't haat en skeel ús skie - de
en dri - ging man - nich - fâld
wol Jo yn leaf - de, us lie - de
en hiel - je - us skuor - de wrâld.

2. Ferlos, Hear, alle naasjes
fan sucht nei wielde, en macht,
fan 't bouwen op prestaasjes
troch oarlochstúch by nacht.
Sjoch, hoe't hja har ferheffe
op ras, op stân en steat,
omdat hja net beseffe
wat ús jo wysheid leart.

zen dat Bach nooit wereldlijke contrafac-
ten van geestelijke aria's maakte, maar
alleen omgekeerd. Een derde argument
was dat Bach bij iedere nieuwe tekst een
nieuw recitatief schreef. 'Parodieën en
contrafacen van recitatieven zijn onmo-
gelijk bij Bach, vanwege de directe ver-
houding tussen tekst en akkoorden'.
Wat Smilde het liefst doet, is aan zijn

werktafel componeren en partituren
uitschrijven. 'Sinds 2000 heb ik veel
gecomponeerd, in totaal meer dan elf-
honderd pagina's partituren, waaron-
der het Oratorium *Ruth* –dat in 2004
in Drachten in première ging onder
leiding van Oane Wierdsma–, het paas-
oratorium *It ljocht fan 'e wrâld* ('Het licht
van de wereld') en een *Markuspassy*.'

Toekomst

Een wens voor de toekomst is om al zijn
wetenschappelijke artikelen van de afge-
lopen jaren en de artikelen over onder-
meer Paul Gerhardt, die hij voor een
breder publiek voor het *Friesch Dagblad*
schreef, nog eens te bundelen. Zoveel
is duidelijk: Smilde's werk is nog niet
klaar. Gelukkig maar! •

447 Is je deur nog op slot?

tekst en melodie: H. Govers
© Europool/Unison Music Publishers

Reacties n.a.v. artikel 'Is je deur nog op slot?'

'Het bovengenoemde artikel van Peter Ouwerkerk (*M&L* augustus 2009, pag. 44) heb ik enigszins vluchtig gelezen. De heer Ouwerkerk vergeet m.i. dat het liedje *Is je deur nog op slot*, wellicht van Elly en Rikkert (?), meer als evangelisatieliedje bedoeld is. Mogen we niet juist blij zijn als het onderwerp evangelisatie ook af en toe doorklinkt in de kerkdiensten?' *Gerard Wentink*

'Als ik zo'n lied mag spelen in een kerkdienst gaat bij mij de hele trukendoos open en zorg ik ervoor dat men met veel plezier het lied kan zingen. Het is een eenvoudige melodie die bij een kind blijft hangen – wat wil je nu nog meer! Ik speel een aantal keren per jaar in kerkdiensten die georganiseerd worden door de commissie *Kerk en School* en ik vind het een feest om dat te doen. Je krijgt dan de meest uiteenlopende melodieën voor je neus. Het je in alle bochten wringen en de leiding nemen in allerlei commissies om zo'n lied maar niet te hoeven spelen vind ik dan ook zéér zwak!' *Matthijs van der Hout*

Reacties? Mail de redactie!

Lied 447 uit de *Evangelische Liedbundel*,
overgenomen met toestemming van Uitgeverij Boekencentrum Zoetermeer.

Het Oecumenisch CityPastoraat Nijmegen is een oecumenische gemeenschap, die al 35 jaar wekelijks vieringen houdt in de Grote of Sint-Stevenskerk te Nijmegen. (zie ook www.ocp-nijmegen.nl)

Wegens het aanvaarden van een functie elders door de huidige cantor is een vacature ontstaan voor een

cantor m/v

voor 5 uur per week

Wij zoeken een enthousiaste kerkmusicus, opleiding conservatorium (of vergelijkbaar) met brede kennis van het kerkelijk liedrepertoire.

Van u wordt gevraagd dat u openstaat voor zowel meer traditionele als nieuwe vormen van liturgie en beschikt over goede contactuele eigenschappen.

De salariering zal geschieden volgens de Regeling voor de Kerkmuziek van de PKN.

Voor meer informatie over kunt u contact opnemen met mw dr. L.J. Brouwer, voorzitter van de sollicitatiecommissie, 024 – 355 13 65.

Uw schriftelijke sollicitatie met curriculum vitae kunt u binnen drie weken richten aan

mw dr. L.J. Brouwer, voorzitter van de sollicitatiecommissie,

Egelstraat 7

6531 PH Nijmegen